

Миславский В., Гергеша В. Механик-изобретатель Иосиф Тимченко в документах и воспоминаниях / Владимир Миславский, Виктор Гергеша. – Х. : Фактор, 2012. – 288 с.

28 грудня 1895 року в паризькому «Гранд кафе», що на бульварі Капуцинів, відбувся перший платний публічний кіносеанс братів Огюста та Луї Люм'єрів. Тоді демонструвалося кілька фільмів, чи не найвідомішими з яких стали «Прибуття поїзда на вокзал Ла Сьота» та «Политий поливальник». З цього комерційного показу власне й розпочалася офіційна історія світового кіно.

Хоча, як відомо, кіно – мистецтво синтетичне, котре ввібрало досягнення інших мистецтв: театрального, образотворчого, музичного, фото. Сам

же винахід братів Люм'єрів також не був чимось особливим чи свого роду осяянням. Винаходу кінематографа сприяв розвиток науки і техніки: проекційної техніки, електротехніки, світлотехніки, механіки, фотохімії. А також діяльність винахідників, які раніше та паралельно з Люм'єрами працювали над цією темою, створюючи різні пристрої: «хронофотограф» Ж. Марєя (Франція, 1888), «кінетоскоп» Т. Едісона (США, 1892), «електротахіоскоп» О. Аншютца (Німеччина, 1893), «хронофотограф» Ж. Демені (Франція, 1893), «аніматограф» Р. Пола (Великобританія, 1895)... До цієї, далеко не повної когорти талановитих винахідників, з повною упевненістю зараховуємо й нашого співвітчизника Йосипа Андрійовича Тимченка, який, будучи механіком Новоросійського (нині – Одеського) університету, в 1893 р. сконструював свій пристрій, що відкривав шлях для винаходу кіноапарата.

Не можна сказати, що першопрохідникові українського кіно не приділялося уваги. Скоріше, навпаки: у післявоєнний період світ побачило кілька десятків публікацій, далеко нерівноцінних за своїм змістовим наповненням. До цієї постаті зверталися науковці, журналісти, навіть письменники. Однак бракувало узагальнюючого дослідження, що розглядало б діяльність Й. Тимченка не лише в комплексі, а з більш об'єктивних, незаангажованих позицій. Така праця

з'явилася у харківському Видавничому будинку «Фактор». Її автори також харків'яни: Володимир Миславський і Віктор Гергеша.

В. Миславський – постать добре відома не лише в українському кіномистецтві, він відомий кінознавець, автор п'ятнадцяти книжок. Натомість В. Гергеша – тривалий час вивчав біографію Й. Тимченка, спілкувався з його нащадками. Результатом спільних зусиль і стала рецензована книжка.

В основу книжки лягли матеріали з опублікованих джерел кінця ХІХ – початку ХХ ст., архівні матеріали, а також мемуари. Особливо цінними виявилися спогади самого Й. Тимченка, його дружини Є. Небоженко, доньки Т. Сливинської-Тимченко та внука В. Сливинського.

Власне із спогадів Й. Тимченка вдалося встановити не лише точну дату його народження, а й основні етапи життєвого шляху. Йосип Андрійович Тимченко народився 26 листопада 1852 р. в селі Окіп Удянської волості Харківської губернії (тепер – с. Окіп Золочівського району Харківської області). Коли хлопцеві виповнилося одинадцять, батько віддав його до церковноприходської школи, яку він закінчив у чотирнадцять років. У школі Йосип виявив неабиякі здібності, тому вже в п'ятнадцять років за спільною згодою його відвезли до Харкова, де він стає учнем у механічній майстерні Олександра Едельберга – шведського дворянина, який осів у Російській імперії. Останній, що важливо, був не лише купцем, а й талановитим фізиком, механіком та оптиком, справивши на молодого хлопця величезний вплив.

Едельберг чи не відразу помітив у хлопця талант. Укотре переконався в цьому допомогло замовлення на виготовлення дванадцяти астролябій. Серед дванадцяти майстрів, які виконували це замовлення, був і Й. Тимченко, якому на той час виповнилося лише 16 років... Загалом усі 12 приладів були визнані придатними для експлуатації, та лише один, що його виготовив Тимченко, – бездоганним. Це був поворотний момент у житті Й. Тимченка. За сумлінну працю хлопець отримав нагороду від Олександра Едельберга та... стусани від старших майстрів, які виготовляли інші астролябії (та були любителями перехилити чарку). Щоправда, довго терпіти знущання не довелося – невдовзі його зробили старшим, а буйних звільнили.

Яким же чином 22-річний Й. Тимченко (та ще й разом із вагітною дружиною) потрапив до Одеси, де й сконструював більшу частину своїх приладів, в т.ч. і пов'язаних із кінематографом? Що змусило його вдатися до такого доволі радикального кроку?

Донедавна вважалося, що Тимченко, ознайомившись зі звітами про подорожі М. Миклухо-Маклая (навіть зустрічався з ним у Харкові), загорівся бажанням перебраться до Океанії та заснувати там колонію. Шлях до Океанії лежав через Одесу. Однак у місті група однодумців розпалася. Хтось повернувся до Харкова, а Тимченко змушений був залишитися в Південній Пальмірі. Уперше така інформація була оприлюднена 1948 р. у статті завідувача кафедри металів Одеського політехнічного інституту А. Каца.

Така версія викликала сумніви в авторів книжки. Вони з'ясували, що Тимченко в 1874 році не був знайомий з ідеєю М. Миклухо-Макляя щодо колонії в Океанії. Більше того, він не міг з ним зустрічатися, адже той у цей час подорожував і перебував далеко за межами Російської імперії. Та й сам Тимченко в своїх спогадах згадує не Океанію, а Америку, куди він таки мав намір поїхати з харківськими друзями та однодумцями.

Пояснення видається цілком правдоподібним. В. Миславський і В. Гергеша вважають, що оскільки в 1948 р. кампанія боротьби з космополітизмом була саме в розпалі, а тому згадувати США було доволі небезпечно, тож А. Кац і вигадав історію із Миклухо-Маклаєм.

Залишившись без засобів до існування, Й. Тимченко змушений був влаштуватися чорноробочим на завод Одеського товариства пароплавства та торгівлі, а вже через місяць його перевели в компасний цех, де він зарекомендував себе з найкращого боку.

Після кількох років доволі успішної роботи на заводі Й. Тимченко робить ще один рішучий поворот у своєму житті – він стає механіком Новоросійського університету, власне виконувачем обов'язків. Сталося це 1880 року, і лише 1888-го його затвердили на цій посаді на постійній основі.

Саме цей період виявився найбільш плідним. Тут він продовжив свої винаходи годинників різного призначення. Створив майже всі прилади для геофізичної та магнітної університетських обсерваторій. Чимало його приладів знаходило практичне застосування на метеорологічній станції. Наприклад, дощограф, що давав змогу автоматично, без участі людини, фіксувати кількість опадів. Або ж анемограф – прилад для вимірювання та фіксації напряму та середньогодинної швидкості вітру. Активну участь Й. Тимченко брав і в створенні Одеської астрономічної обсерваторії (зокрема, виготовив перший на теренах Російської імперії спектроселіограф, розпочав створення багатокамерного короткофокусного астрографа – для регулярного фотографування зіркового неба).

Попри величезну різнопланову винахідницьку роботу, серед широкого загалу Й. Тимченко став відомим, насамперед, своєю причетністю до кінематографа (хоча це сталося значно пізніше, вже після його смерті, а сам він, за великим рахунком, не бачив перспектив застосування свого винаходу в майбутньому, навіть ставився з пересторогою до «десятої музи»).

Серед значної преси чимало публікацій є доволі тенденційними. Їх автори, особливо не вдаючись до аналізу історичних фактів, безапеляційно заявляють, що Тимченко двома роками раніше за Люм'єрів винайшов кінематограф. А також, що він ще в 1893 р. зняв на плівку два фільми (про кавалеристів і металників списів) і демонстрував їх в Одесі та Москві.

Тож перед В. Миславським і В. Гергешою постало нелегке завдання відділити правду від вимислів, хоча останні, ніби й мали благородну мету.

Проаналізувавши максимальний масив документів, автори книжки підтримали думку кінознавця І. Соколова, якому вдалося віднайти матеріали, пов'язані з демонстрацією 9 січня 1894 р. на ІХ з'їзді російських природознавців і лікарів апарата Й. Тимченка та професора М. Любимова, а також опублікувати ці матеріали ще на початку 1950-х рр. Кінознавець пише, що того дня демонструвався апарат зі скачковим черв'ячним механізмом для переривчастого просування зображення та проекція цього зображення на екран. Однак це був ще не кіноапарат, а лише прототип кіноапарата – «снаряд для аналізу стробоскопічних явищ». Та цей факт, на жаль, не було взято до уваги, а відтак широкого поширення набула версія, що 8 січня 1894 р. – це день публічної демонстрації першого в світі кінематографа.

Узагалі ж, про цю демонстрацію два роки ніхто не згадував. І лише коли з Франції дійшла інформація про винахід братів Люм'єрів, тоді професор М. Любимов вперше опублікував інформацію про те, що ж демонструвалося 9 січня 1894 р.

То що ж усе-таки винайшов Й. Тимченко з подачі професора М. Любимова? Це скачковий механізм, створений ним в 1893 р., який, вважають автори книжки, «є, безсумнівно, першим у світі технічно задовільним скачковим механізмом для переривчастої зміни зображень у „живій фотографії“». До речі, апарат зберігався в Московському музеї прикладних знань (нині – Політехнічний музей). Однак до наших часів не дійшов – за версією, він зник з експозиції ще в 1930-х рр...

До наших днів не дійшов і інший апарат Й. Тимченка для проведення стробоскопічних експериментів, сконструйований у тому ж 1893 р. на прохання винахідника-самоучки М. Фрейденберга. Він складався з двох дисків, що оберталися в протилежному напрямі. Один диск являв собою діапозитив з моментальними знімками, інший – диск зі щілинами для отримання проміжків між знімками. Саме з цим приладом і пов'язана демонстрація «фільмів» про кавалеристів та металників списів, помилково приписувана Й. Тимченкові, а насправді здійснена М. Фрейденбергом (щоправда, єдиним джерелом тут є спогади самого Фрейденберга...).

Таким чином, актуальність і цінність дослідження Володимира Миславського та Віктора Гергеші «Механик-изобретатель Йосиф Тимченко в документах и воспоминаниях» полягає в тому, що в ньому реконструйовано життєвий шлях Й. Тимченка, заповнено деякі маловідомі сторінки історії українського кіно і не лише кіно, а й історії розвитку науки, освіти, техніки. Відтак книжка стане в пригоді широкому читацькому загалові, а не лише фахівцям з історії кіно.

Роман РОСЛЯК